ACTA UNIVERSITATIS WRATISLAVIENSIS No 3578
Slavica Wratislaviensia CLIX • Wrocław 2014

HENRYK JAROSZEWICZ
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław

Derywacja frazeologiczna w języku polskim i serbskim

1. Impulsem do podjęcia badań nad zjawiskiem derywacji frazeologicznej była konstatacja, że zarówno w polskim, jak i serbskim językoznawstwie rola frazeologizmu jako elementu składowego procesów derywacyjnych nie była do tej pory wystarczająco zbadana. W polskiej tradycji lingwistycznej dość długo odmawiano frazeologizmom nawet statusu jednostki składowej leksykonu, co automatycznie wykluczało je z pola zainteresowań badaczy, zajmujących się procesami ubogacania systemu słownikowego[1]. Choć dzięki Andrzejowi Marii Lewickiemu w polskim językoznawstwie zaczął się powoli ugruntowywać pogląd, że na leksykon składają się „dwa różne typy jednostek: wyrazy i frazeologizmy" (Lewicki, Pajdzińska 1993: 307), frazeologizmy w dalszym ciągu traktowano jako drugorzędne elementy systemu słownikowego i składniki procesów derywacyjnych, które nie wymagają większej uwagi badawczej. Świadczyć o tym może chociażby fakt, że zdecydowana większość dotychczasowych polskich opracowań naukowych poświęconych tworzeniu nowych jednostek systemu słownikowego koncentrowała się na słowotwórczych procesach prowadzących do powstawania nowych leksemów. Liczba prac badawczych poświęconych słowotwórstwu leksemów wciąż jeszcze wielokrotnie przewyższa liczbę rozpraw, w których badana jest rola frazeologizmu, traktowanego jako element współuczestniczący w procesie derywacyjnym[2].

[1] Por. np. *Słownik* (1968: 523), *Encyklopedia* (1993: 498), *Encyklopedia* (1994: 181), Milewski (1976: 25).

[2] Najważniejsze prace polskich badaczy, w których poruszono problematykę derywacji frazeologicznej, to: Lewicki (1976: 71–90), Buttler (1981), Pajdzińska (1994: 69–86). Lubaś (2003: 450–499), Bąba (2009: 181–297) oraz Nowakowska (2005: 69–86).

© for this edition by CNS

W obrębie serbskiej lingwistyki jednostki frazeologiczne dość powszechnie uznawano za elementy językowe współtworzące system słownikowy. Pogląd taki funkcjonował nawet w pracach z lat siedemdziesiątych[3]. Jednakże tutaj — jeszcze rzadziej aniżeli w polskiej literaturze naukowej — podejmowano badania nad funkcją, jaką frazeologizm pełnił w procesach mających na celu powiększanie zasobu jednostek tworzących leksykon. Znaczące jest to, że w serbskiej i serbsko-chorwackiej lingwistyce nie wykształciło się nawet pojęcie analogiczne do polskiego terminu „derywacja frazeologiczna". Spośród serbskich badaczy frazeologizmem jako elementem ciągu derywacyjnego zajęła się w praktyce tylko Dragana Mršević-Radović, która poświęciła temu problemowi nieco miejsca w monografii *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику* (Мршевић-Радовић 1987). Objęła ona jednak uwagą badawczą wąski wycinek szerokiego spectrum zagadnień związanych z derywacją frazeologiczną, zajmując się głównie procesem tworzenia zwrotów frazeologicznych, inne zaś rodzaje frazeologizmów, jak też pozostałe procesy derywacyjne omawiała wyjątkowo zdawkowo lub (najczęściej) pomijała milczeniem.

Istniejący stan rzeczy prowokował do podjęcia badań, które traktowałyby frazeologizm jako pełnoprawny element leksykonu i równoprawny leksemowi komponent procesów derywacyjnych zachodzących w języku polskim oraz serbskim. Ze względu na centralne miejsce rezerwowane dla frazeologizmów oraz chęć objęcia uwagą jak najszerszego spectrum zjawisk derywacyjnych przez nie współtworzonych przedmiotem badań stały się nie tylko międzyfrazeologiczne procesy derywacyjne, lecz także te transformacje, w których obok frazeologizmów obecne są leksemy. W związku z tym przez „derywację frazeologiczną" rozumiane będą wszystkie zjawiska o charakterze derywacyjnym, w których przynajmniej jeden z członów procesu derywacyjnego — podstawa derywacyjna lub derywat — ma status frazeologizmu. Konsekwencją tego będzie poszerzenie dotychczasowej definicji terminu „derywacja frazeologiczna" i objęcie nią także innych procesów derywacyjnych, które w dotychczasowej tradycji językoznawczej najczęściej albo nie były wyraźniej dostrzegane, albo też zauważane, lecz interpretowane jako zjawiska luźno powiązane z obszarem frazeologii[4].

W trakcie badań nad derywacją frazeologiczną stosowana była w dużej mierze metodologia i aparat pojęciowy wypracowany i używany do tej pory w obrębie słowotwórstwa leksykalnego. Rzecz jasna, technika pracy badawczej musiała zostać nieco zmodyfikowana, co było spowodowane formalnymi rozbieżnościami

[3] Por. Мршевић-Радовић (1979: 459). Por. też: Šipka (1998: 18), Bugarski (2003: 199), Драгићевић (2007: 41).

[4] Wymienić tu można takie terminy jak np.: primarna frazeologizacija, sintaksička frazeologizacija, semantička kondenzacija (D. Mršević-Radović); imperativna složenica, dekomponovani predikat (M. Radovanović); derywacja frazeologiczna, kompozycja frazeologiczna (D. Buttler); polisemantyzacja odkomparatywna (H. Jaroszewicz) itd. W rosyjskim językoznawstwie spora część tego typu zjawisk opisana została m.in. w pracy Гвоздарев 1977.

© for this edition by CNS

istniejącymi pomiędzy frazeologizmem, czyli centralnym elementem derywacji frazeologicznej, a leksemem, czyli prymarną jednostką słowotwórstwa leksykalnego. Z powodów technicznych w niniejszej pracy zaprezentowany zostanie jedynie podział na ogólne modele derywacji frazeologicznej, przedstawione wykorzystywane metody derywacyjne oraz funkcjonalny podział derywatów frazeologicznych.

2.0. Jak już wspomniano, w procesie derywacji frazeologicznej uczestniczyć mogą obok frazeologizmów także leksemy. Biorąc więc pod uwagę formalny, składniowy status podstawy słowotwórczej oraz derywatu, wyróżnić można cztery globalne modele derywacji frazeologicznej.

2.1. Pierwszym z nich jest model, w którym frazeologizm występuje równocześnie w roli podstawy i derywatu. Model ten można określić mianem derywacji międzyfrazeologicznej. Jego realizacjami mogą być ciągi typu:

ŽIVETI KAO KRALJ → KRALJEVSKI ŽIVOT[5]
POKAZATI ZUBE → POKAZATI KANDŽE
GURNUTI GLAVU U PESAK → GURNUTI GLAVU U PESAK KAO NOJ
MUTITI VODU → MUĆENJE VODE
BORITI SE NA SMRT I ŽIVOT → BORBA NA SMRT I ŽIVOT
MIEĆ GŁOWĘ NA KARKU → MIEĆ ŁEB NA KARKU
CHWYTAĆ ZA SŁOWA → CHWYTAĆ ZA SŁÓWKA
MIEĆ MLEKO POD BRODĄ → MIEĆ JESZCZE MLEKO POD BRODĄ
CAŁOWAĆ (*KOGOŚ*) *Z DUBELTÓWKI* → POCAŁUNEK Z DUBELTÓWKI
OBIECYWAĆ GRUSZKI NA WIERZBIE → GRUSZKI NA WIERZBIE
FIGA Z MAKIEM → FIGA Z MAKIEM Z PASTERNAKIEM

Ten model derywacji frazeologicznej cechuje się dużą różnorodnością stosowanych technik derywacyjnych (morfologiczne, leksykalne, mieszane), wieloma rodzajami i typami uzyskiwanych derywatów (wyrażenia rzeczownikowe, wyrażenia określające, zwroty itd.), jak też sporą liczbą wykorzystywanych formantów. Zajmuje tym samym centralne miejsce w całej koncepcji derywacji frazeologicznej.

2.2. Do drugiego modelu derywacji frazeologicznej można zaliczyć te przekształcenia, w których pojedynczy leksem występuje w roli jednostki motywującej, natomiast frazeologizm przyjmuje rolę jednostki motywowanej. Ten model derywacji frazeologicznej można określić mianem derywacji odleksemowej. Z jego egzemplifikacjami można się spotkać w ciągach typu:

[5] Przykłady zostały wyekscerpowane z dość różnorodnego korpusu — w głównej mierze pochodzą z: Matešić 1982, Skorupka 1985, Мршевић-Радовић 1987, Müldner-Nieckowski 2003, Оташевић 2007, oraz pozostałej literatury zamieszczonej w *Literaturze*. Pojedyncze przykłady pochodzą ze źródeł internetowych. Strzałka (strzałki) rozdzielająca człony ciągu derywacyjnego wskazuje na kierunek motywacji (w tym motywacji wzajemnej). Wersalikami zapisano frazeologizmy (w tym frazemy), małym literami leksemy.

© for this edition by CNS

badać → PROWADZIĆ BADANIA
uciec → DOKONAĆ UCIECZKI
próbować → PODJĄĆ PRÓBĘ
strzelać → STRZELAĆ Z GRUBEJ RURY
guzik → GUZIK Z PĘTELKĄ
analizirati → VRŠITI ANALIZU
saglasiti se → DATI SAGLASNOST
pomoći → PRUŽITI POMOĆ
čelik → ČELIK ČOVEK
panj → STARI PANJ

W tym modelu derywacji frazeologicznej najczęściej napotyka się relację, w której funkcję podstawy derywacyjnej pełni czasownik, a derywatem staje się orzeczenie peryfrastyczne. Ta podkategoria derywacji frazeologicznej cechuje się sporą produktywnością oraz regularnością. Choć w obrębie derywacji odleksemowej napotkać można także innego rodzaju relacje, np. takie, gdzie w roli podstawy występuje polisemantyczny rzeczownik. Trzeba zauważyć, że są to jednak dość rzadkie i efemeryczne przypadki, zwykle zresztą wymagające analizy dokonywanej na płaszczyźnie diachronicznej[6].

2.3. Z trzecim modelem derywacji frazeologicznej ma się do czynienia wówczas, gdy funkcję podstawy pełni frazeologizm, a derywatem staje się leksem. Taki rodzaj derywacji frazeologicznej można nazwać derywacją odfrazeologiczną. Z jej egzemplifikacjami można się spotkać w ciągach typu:

MIEĆ PIETRA → pietrać się
STRZĘPIĆ GĘBĘ → strzępigęba
LAĆ WODĘ → wodolej
CZARNY RYNEK → czarnorynkowy
CEPATI DLAKU → cepidlaka
BITI PLAVE KRVI → plavokrvan
BELI SVET → belosvestski
BUVLJA PIJACA → buvljak
TERATI ŠEGU → šegati se

W ramach tego modelu derywacji dochodzi do powstania odfrazeologicznych nominalnych, adiektywnych i werbalnych złożeń oraz uniwerbizacji — przy czym najbardziej produktywny jest proces tworzenia kompozytów przymiotnikowych. Model ten omawiany był rzecz jasna w literaturze naukowej, głównie w pracach poświęconych kompozycji słowotwórczej. Należy jednak zauważyć, że w istniejących opracowaniach zazwyczaj ignorowano fakt, iż bazą derywacyjną podanych wyżej złożeń i uniwerbizacji nie jest zbiór kilku leksemów, lecz integralna, samodzielna jednostka leksykonu — frazeologizm (por. Клајн 2002: 83–87; Radovanović 1977).

[6] Ten rodzaj derywacji opisywany był wcześniej m.in. przez V. Mokienkę w pracy *Славянская фразеология* (Мокиенко 1989: 141–156) i określany terminem *эксплицирование фразеологизмов*.

© for this edition by CNS

2.4. W czwartym modelu derywacji frazeologicznej jednostką pochodną jest frazeologizm, który motywowany jest przez niefrazeologiczną syntagmę, swobodną grupę składniową. Proces ten można nazwać derywacją odsyntagmatyczną. Jej przykładami mogą być ciągi typu:

podwinąć ogon → PODWINĄĆ OGON
przymykać oczy na co → PRZYMYKAĆ OCZY NA CO
kręcić głową → KRĘCIĆ GŁOWĄ
nie ma sprawy → NIE MA SPRAWY
białe plamy → BIAŁE PLAMY
sklopiti oči → SKLOPITI OČI
crna kapa → CRNA KAPA
stezati kaiš → STEZATI KAIŠ
ploviti punim jedrima → PLOVITI PUNIM JEDRIMA
duvati u isti rog → DUVATI U ISTI ROG

W dużej części prac z zakresu frazeologii ten model derywacji frazeologicznej uznaje się za podstawowy, o ile nie jedyny, sposób tworzenia nowych frazeologizmów (np. Мршевић-Радовић 1987). Jak nietrudno zauważyć, do przekształcenia się swobodnych połączeń wyrazowych we frazeologizmy dochodzi za sprawą zmian semantyczno-syntaktycznych. Niefrazeologiczna syntagma ulega bowiem leksykalizacji, a więc przemianie ze swobodnego połączenia wyrazów w formalnie ustabilizowaną, wieloczłonową jednostkę składową leksykonu. Rzecz jasna, jej globalne znaczenie jest odmienne od sumy znaczeń elementów składowych syntagmy, będącej podstawą derywacyjną[7].

3.0. W obrębie derywacji frazeologicznej wyróżnić można cztery metody tworzenia form pochodnych.

3.1. Pierwsza z nich ma charakter morfologiczny i polega na zmianie struktury morfologicznej przynajmniej jednego z komponentów frazeologizmu będącego podstawą derywacyjną. Wyróżnić można tu wiele technik derywacyjnych: deminutywizację, augmentatywizację, perfektywizację, inchoatywizację, iteratywizację, nominalizację (w tym gerundialną), synonimizację itd. Przykład stanowią ciągi typu:

ZBIJAĆ BĄKI → ZBIJANIE BĄKÓW (nominalizacja gerundialna)
OBRAZIĆ SIĘ NA AMEN → OBRAZA NA AMEN (nominalizacja)
STRZĘPIĆ SOBIE JĘZYK → STRZĘPIĆ SOBIE JĘZOR (augmentatywizacja)
IMATI BUBE U GLAVI → IMATI BUBICE U GLAVI (deminutywizacja)
PALIĆ ZA SOBĄ MOSTY → SPALIĆ ZA SOBĄ MOSTY (perfektywizacja)
GORETI OD NESTRPLJENJA → GORETI OD NESTRPLJIVOSTI (synonimizacja)

[7] Ten model derywacji frazeologicznej można interpretować jako zjawisko o charakterze globalnym, nadrzędnym wobec innych modeli derywacyjnych. Na taką interpretację pozwala fakt, że w wypadku każdego rodzaju derywacji frazeologicznej dochodzi do transformacji składniowo-semantycznej bazy. Wymienione wyżej przykłady (*białe plamy* → BIAŁE PLAMY; *sklopiti oči* → SKLOPITI OČI itd.) cechuje jednak to, że jedynym formalnym wykładnikiem procesu derywacji jest w tym wypadku naruszenie składniowych właściwości formy motywującej.

© for this edition by CNS

CHODZIĆ SWOIMI ŚCIEŻKAMI → CHADZAĆ SWOIMI ŚCIEŻKAMI (iteratywizacja)
PLAKATI KAO LJUTA GODINA → ZAPLAKATI KAO LJUTA GODINA (inchoatywizacja)

W obrębie tej metody należy zwrócić uwagę na wysoce frekwencyjny i cechujący się sporą regularnością proces przekształcania czasowników występujących w obrębie podstawy derywacyjnej do postaci gerundiów (por. Lubaś 2003: 459–464). Derywaty frazeologiczne powstawać też mogą często za sprawą przekształcania form werbalnych w innego rodzaju rzeczowniki odczasownikowe, także wskutek prefiksacji czasowników, wymiany przyrostków tematowych czy też sufiksacji imiennych członów wyrażeń i zwrotów.

3.2. Druga metoda ma charakter leksykalny i polega na zmianie składu struktury leksemów tworzących bazowy frazeologizm. Zmiana ta może polegać na: dodaniu określonego elementu leksykalnego do istniejącej struktury frazeologizmu (addycji), usunięciu jednego z leksemów wchodzących w skład motywującego frazeologizmu (subtrakcji) bądź też wymianie danego elementu leksykalnego frazeologizmu na inny leksem (komutacji). Technika ta widoczna jest w ciągach typu:

WIEŻA Z KOŚCI SŁONIOWEJ → ZAMKNĄĆ SIĘ W WIEŻY Z KOŚCI SŁONIOWEJ
LAĆ WODĘ NA CZYJŚ MŁYN → WODA NA CZYJŚ MŁYN
GÓWNO PRAWDA → GUZIK PRAWDA
UDERZYĆ JAK GROM → UDERZYĆ JAK GROM Z JASNEGO NIEBA
BYĆ NA CHODZIE → BYĆ NA DOBRYM CHODZIE
MUČI SE KAO ĐAVO → MUČI SE KAO ĐAVO U PLITKOJ VODI
SEDETI NA BURETU BARUTA → BURE BARUTA
BITI IZMEĐU ŽIVOTA I SMRTI → LEBDETI IZMEĐU ŽIVOTA I SMRTI
UDARITI U BUBANJ → UDARITI U BUBNJEVE I TALAMBASE
IĆI PO OŠTRICI NOŽA → IĆI PO OŠTRICI BRIJAČA

Regularność i powtarzalność opisywanych tu przekształceń leksykalnych w większości przypadków jest niewielka, a napotykane wykładniki procesu derywacji jedynie z funkcjonalnego punktu widzenia można uznać za formanty (por. Lewicki 2003: 245–250). Jeśli dopatrywać się w tej metodzie derywacji analogii do słowotwórstwa leksykalnego, addycję frazeologiczną można by uznać za proces zbliżony do derywacji postępowej (afiksalnej), subtrakcję do derywacji wstecznej, komutację zaś do derywacji wymiennej.

3.3. Trzecia metoda derywacji frazeologicznej ma charakter mieszany, morfologiczno-leksykalny**,** współwystępują w niej bowiem zarówno techniki morfologiczne, jak i leksykalne. Jej realizacjami są jednostki typu:

MILCZEĆ JAK GRÓB → GROBOWE MILCZENIE
ZDROWY JAK KOŃ → KOŃSKIE ZDROWIE
PRACOWITY JAK MRÓWKA → MRÓWCZA PRACA
UPARTY JAK OSIOŁ → OŚLI UPÓR
RZĄDZIĆ SIĘ JAK SZARA GĘŚ → SZAROGĘSIĆ SIĘ
GLEDATI KAO TELE → TELEĆI POGLED
LEP KAO ANĐEO → ANĐEOSKA LEPOTA

© for this edition by CNS

ŽIVETI KAO PAS → PASJI ŽIVOT
RADITI KAO ROB → ROPSKI RAD
TIHO KAO U CRKVI → CRKVENA TIŠINA

W obrębie tej metody derywacji centralne miejsce zajmuje przekształcenie zwrotów porównawczych oraz rzeczownikowych i określających wyrażeń porównawczych w niekomparatywne wyrażenia rzeczownikowe. Proces derywacji polega w tym wypadku na usunięciu konektora *kao*/*jak* oraz afiksalnej transformacji określnika do postaci rzeczownika (najczęściej odczasownikowego) i nośnika do postaci przymiotnika odrzeczownikowego (por. Jaroszewicz 2011). Inne przykłady mieszanej metody derywacyjnej, morfologiczno-leksykalnej są rzadko spotykane.

3.4. Czwarta metoda derywacji frazeologicznej znajduje zastosowanie w obrębie odsyntagmatycznej derywacji frazeologizmów i jest przeprowadzana na płaszczyźnie s y n t a k t y c z n e j. Efektem jej zastosowania jest bowiem powstanie motywowanego swobodną grupą składniową frazeologizmu, a więc jednostki należącej do leksykonu, formalnie ustabilizowanej, która częstokroć cechuje się różnorakiego rodzaju ograniczeniami dystrybucyjnymi (niezmienność szyku, brak możliwości addycyjnych i komutatywnych, blokada części kategorii fleksyjnych itp.). Przykładami tej metody mogą być ciągi typu:

wchodzić kuchennymi schodami → WCHODZIĆ KUCHENNYMI SCHODAMI
maszyna do pisania → MASZYNA DO PISANIA
blaski i cienie → BLASKI I CIENIE
patrzeć na ręce → PATRZEĆ NA RĘCE
biała noc → BIAŁA NOC
mali čovek → MALI ČOVEK
ulaziti na mala vrata → ULAZITI NA MALA VRATA
navući na tanak led → NAVUĆI NA TANAK LED
gladiti brk → GLADITI BRK
isprazniti džep → ISPRAZNITI DŽEP

Omawiana tu metoda derywacyjna prowadzi do powstania derywatów mutacyjnych, przy czym charakter zachodzących zmian semantycznych związany jest z motywacją o charakterze metonimicznym lub metaforycznym. Nietrudno bowiem zauważyć, że w procesie derywacji jednej kategorii przedmiotów lub czynności nadawane są cechy prymarnie przynależne innym kategoriom (por. Мршевић-Радовић 1987: 32–56).

4. W obrębie derywacji frazeologicznej możliwe jest dokonanie funkcjonalnej klasyfikacji derywatów frazeologicznych (por. *Gramatyka* 1998, t. 2: 377–383).

Przykładami d e r y w a t ó w t r a n s p o z y c y j n y c h, a więc tych, w których dochodzi jedynie do przeniesienia jednostki motywującej do innej klasy gramatycznej, przy czym całemu procesowi nie towarzyszą zmiany znaczenia, są transformacje typu:

© for this edition by CNS

WYGLĄDAĆ JAK UPIÓR → UPIORNY WYGLĄD
PRACOWITY JAK MRÓWKA→ MRÓWCZA PRACA
TRZYMAĆ RĘKĘ NA PULSIE → TRZYMANIE RĘKI NA PULSIE
LOS UŚMIECHA SIĘ (*DO KOGOŚ*) → UŚMIECH LOSU
WIEDZIEĆ (*COŚ*) *Z PIERWSZEJ RĘKI* → WIADOMOŚĆ Z PIERWSZEJ RĘKI
LOMITI JEZIK → LOMLJENJE JEZIKA
KIDATI ŽIVCE → KIDANJE ŽIVACA
ZIDATI KULE U VAZDUHU → ZIDANJE KULA U VAZDUHU
DOLAZITI NA SVET → DOLAZAK NA SVET
GLADAN KAO VUK → VUČJA GLAD[8]

Przykłady derywatów modyfikacyjnych, a więc tych, których znaczenie zostało zmodyfikowane względem bazy derywacyjnej o dodatkowy składnik, jednak bez zaprowadzania zmian składniowych, odnaleźć można w ciągach takich, jak:

PALCE LIZAĆ! → PALUSZKI LIZAĆ*!*
URWAĆ SIĘ Z CHOINKI → URWAĆ SIĘ Z CHOINKI WIELKANOCNEJ
NIE DAĆ ZŁAMANEGO GROSZA → NIE DAĆ ZŁAMANEGO SZELĄGA
BIĆ GŁOWĄ O MUR → WALIĆ GŁOWĄ O MUR
PALIĆ ZA SOBĄ MOSTY → SPALIĆ ZA SOBĄ MOSTY
VRATITI NEKOME LOPTU → VRATITI NEKOME LOPTICU
IĆI S KOKOŠIMA SPAVATI → IĆI S KOKOŠIMA SPAVATI U KREVET
NADUTI SE KAO ŽABA → NADUVATI SE KAO ŽABA
KUPOVATI MAČKA U VREĆI → KUPOVATI MAČKA U MEHU
DIGNI GUZICU! → DIGNI DUPE*!*

Do derywatów mutacyjnych, a więc takich, w których dochodzi do całkowitego przeobrażenia struktury semantycznej oraz zmian kategorialnych, zaliczyć można jednostki występujące w następujących ciągach:

FRANCUSKI PIESEK ←→ FRANCUSKI GRZEBIEŃ
BYĆ NA DNIE → ODBIJAĆ OD DNA
DAWAĆ CHLEB → chlebodawca
DAMSKI HYDRAULIK ←→ DAMSKI BOKSER
ciche dni → CICHE DNI
DERATI KOŽU → derikoža
GLUVO DOBA ←→ CVETNO DOBA
IZGUBITI GAĆE ←→ IZGUBITI ŽIVCE
DATI DUŠU ←→ GRISTI DUŠU
VOLETI IZ DUBINE DUŠE → MRZETI IZ DNA DUŠE

[8] Podane w punkcie 4. niniejszej pracy przykłady derywatów frazeologicznych wykształciły się rzecz jasna wskutek różnorodnych technik derywacyjnych (deminutywizacja, perfektywizacja, synonimizacja leksykalna, addycja, subtrakcja itd.) i w obrębie różnych modeli derywacji frazeologicznej (miedzyfrazeologicznej, odleksemowej, odsyntagmatycznej itd.). Ze względów na ramy objętościowe technikom tym nie poświęcono większej uwagi, a same egzemplifikacje nie zostały uporządkowane według technik, które doprowadziły do ich powstania. Szczegółowa i pełna klasyfikacja wspomnianych technik wymaga osobnego opracowania.

© for this edition by CNS

Przykładem derywatów tautologicznych, a więc takich, w których derywat różni się od podstawy jedynie cechami strukturalnymi, zachowując jednak jej znaczenie i pełnione przez nią funkcje składniowe, są formy typu:

HOMERYCKI ŚMIECH → HOMERYCZNY ŚMIECH
STAJNIA AUGIASZA → STAJNIA AUGIASZOWA
WRÓCIĆ NA STARE ŚMIECI → POWRÓCIĆ NA STARE ŚMIECI
KNUĆ SPISEK → spiskować
ROBIĆ CEREGIELE → ceregielić się
GORETI OD NESTRPLJENJA → GORETI OD NESTRPLIVOSTI
IZAĆI NA SVETLO DANA → IZAĆI NA SVETLOST DANA
BITI ŽICU → žicariti
LAVOVSKI DEO → LAVLJI DEO
UHVATITI ČISTAC → čistiti se

5. W konkluzji niniejszej pracy można stwierdzić kilka faktów. Derywacja frazeologiczna wydaje się nie tylko zjawiskiem językowym niedostatecznie zbadanym, lecz równocześnie zjawiskiem wyjątkowo rozległym i złożonym. Jej badanie ułatwia jednak to, iż podczas analizy materiału językowego można się posługiwać metodologią i aparatem pojęciowym wypracowanym w słowotwórstwie leksykalnym. Można mieć nadzieję, że dalsze badania nad derywacją frazeologiczną dopełnią wiedzę językoznawców o procesach prowadzących do powiększania zasobu słownikowego, na który składają się nie tylko leksemy, ale również frazeologizmy.

Literatura

Bąba S., 2009, *Frazeologia polska. Studia i szkice*, Poznań.
Bugarski R., 2003, *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd.
Buttler D., 1981, *O zjawiskach derywacji we frazeologii*, „Poradnik Językowy", zesz. 5.
Encyklopedia 1993, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Warszawa.
Encyklopedia 1994, *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, red. S. Urbańczyk, Warszawa.
Gramatyka 1998, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorczykowa, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa.
Jaroszewicz H., 2011, *Zleksykalizowane porównania w języku polskim i serbskim jako baza derywacyjna*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensia" CLIV, Wrocław.
Lewicki A.M., 1976, *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego*, Katowice [przedruk w: Lewicki 2003].
Lewicki A.M., 2003, *Studia z teorii frazeologii*, Łask.
Lewicki A.M., Pajdzińska A., 1993, *Frazeologia*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław [*Encyklopedia kultury polskiej XX w.*].
Lubaś W., 2003, *Polskie gadanie. Podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny*, Opole.
Matešić J., 1982, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
Milewski T., 1976, *Językoznawstwo*, Warszawa.
Müldner-Nieckowski P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
Nowakowska B., 2005, *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie*, Kraków.

© for this edition by CNS

Pajdzińska A., 1994, *Derywacja frazeologiczna czy derywacja odfrazeologiczna?*, „Z Problemów Frazeologii Polskiej i Słowiańskiej", t. 6.
Radovanović M., 1977, *Dekomponovanje predikata* (*na primerima iz srpskohrvatskog jezika*), „Јужнословенски филолог", књ. 33.
Šipka D., 1998, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad.
Skorupka S., 1985, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
Słownik 1968, *Słownik terminologii językoznawczej*, red. Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, Warszawa.

Гвоздарев Ю.А., 1977, *Основы русского фразообразования*, Ростов-на-Дону.
Драгићевић Р., 2007, *Лексикологија српског језика*, Београд.
Клајн И., 2002, *Творба речи у савременом српском језику.* Први део: *Слагање и префиксација*, Београд.
Мокиенко В.М., 1989, *Славянская фразеология*, Москва.
Мршевић-Радовић Д., 1979, *О фразеолошким јединицама*, „Књижевност и језик", књ. 26.
Мршевић-Радовић Д., 1987, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватскоме језику*, Београд.
Оташевић Ђ., 2007, *Мали српски фразеолошки речник*, Београд.

Phraseological derivation in Polish and Serbian

Summary

The paper presents a concept of phraseological derivation based on the Polish and Serbian languages. The term "phraseological derivation" means all derivational processes involving phraseological units — as incentived or/and motivated elements. The article shows a general breakdown of the types of phraseological derivation according to the formal shape of the element of derivational series, according to the method of construction of phraseological derivatives, and according to their semantic and functional characteristics.

© for this edition by CNS